

Una relació d'amistat desconeguda

El Dr. Josep Estalella i Carles Rahola

Descobrir un personatge a través d'un altre personatge a vegades pot ser del tot sorprenent i enriquidor per a ambdós. La figura de Josep Estalella sempre ha estat relacionada amb el món científic i el de la pedagogia. I ara, l'estudi de la seva bibliografia ens ha permès arribar a un gran amic seu: Carles Rahola, un excellent home, paradigma de la cultura gironina i catalana.

**SALVADOR DOMÈNECH I DOMÈNECH I
JAUME BALTÀ I MONER > Text**

Certament, molt s'ha escrit sobre els dos personatges que són motiu d'aquest article. Tanmateix, també és veritat que fins avui mai havien estat relacionats. Fins a hores d'ara qualsevol estudiós ens diria que aquests dos personatges són molt respectats a les seves respectives viles nadiues i a Catalunya, i que malgrat que un era físic i un gran pedagog i l'altre un reconegut escriptor i periodista, tots dos, curiosament, estan prou presents a la vida quotidiana dels seus convilatans: el primer dona nom a una escola pública de primària a la població de Vilafranca del Penedès i el segon, a un institut de secundària i a una biblioteca pública de Girona. Aquests serien els principals trets que es podria dir que comparteixen, a banda d'un temps cronològic similar, malgrat les pàgines i pàgines que s'han escrit sobre les seves respectives vides i obres. Molt possiblement aquesta suposició està motivada per l'encara manca d'una biografia que remarqui d'una manera més personal i acurada (tretes de la seva personalitat, principals amics, testimonis escrits dels seus pensaments,

ideologia política o pensaments socials, relacions familiars...) tots dos personatges. Tot i que cal esmentar que sobre el Dr. Estalella, Maria Cardús ha fet importants aportacions en aquest sentit dins *Dr. Josep Estalella i Graells: L'obra dispersa* (1979) i *Josep Estalella i l'Institut Escola: de la ciència a la pedagogia* (1980), i també el coautor sotassinat d'aquest article, Salvador Domènech, dins *L'Institut-Escola de la Generalitat i el Doctor Josep Estalella* (1998) i *Els alumnes de la Generalitat* (2009). Aquesta última obra conté converses transcrites realitzades a antics alumnes

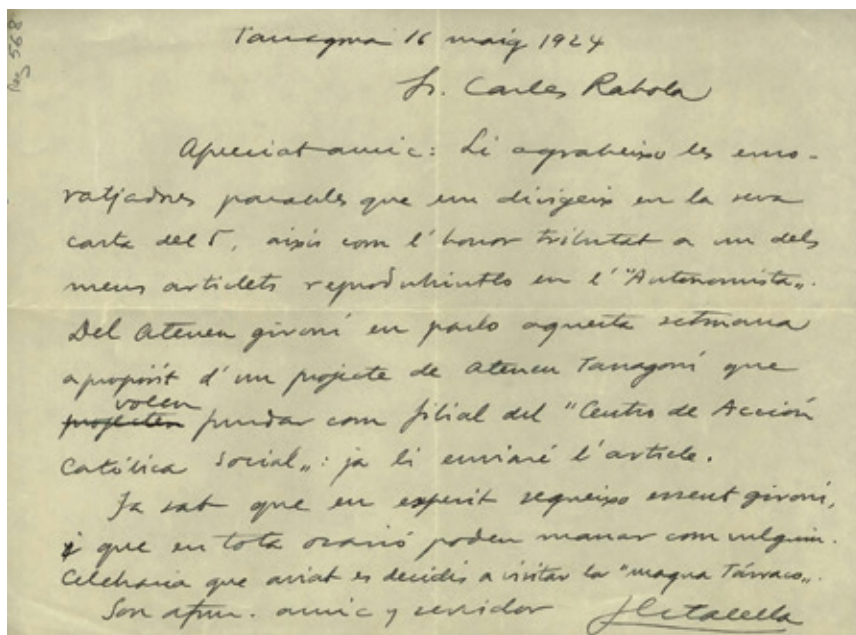
Cal destacar l'interès recurrent de Josep Estalella per la ciutat de Girona, tot i que feia anys que no hi anava

Arxiu SDD

>> Josep Estalella (1879-1938).

de l'Institut-Escola que detallen, segons els seus records, la personalitat d'Estalella. Pel que fa a Carles Rahola, existeix abundosa bibliografia sobre ell; la darrera biografia que ens aproxima a la seva persona és el treball realitzat per Xavier Carmaniu *Carles Rahola, l'home civilitzat* (2006).

Sense ser l'objectiu del treball que es portava a terme de revisió bibliogràfica del Dr. Josep Estalella, sorprenentment, aquest ens ha permès redescobrir i documentar una petita part d'una existent biografia comuna dels dos personatges gràcies a la conservació d'un recull de 41 cartes de Josep Estalella adreçades a Carles Rahola durant el període del 9 de febrer de 1920 al 28 de juliol de 1935, i que pel seu contingut òbviament ens fa entendre que la seva amistat va començar molt abans. Alhora que també ens fa deduir que va existir una correspondència a l'inrevés. Aquest recull de cartes es troben a l'Arxiu de l'Ajuntament de Girona en el fons Carles Rahola Llorens, i es poden consultar en línia, ja que estan digitalitzades.

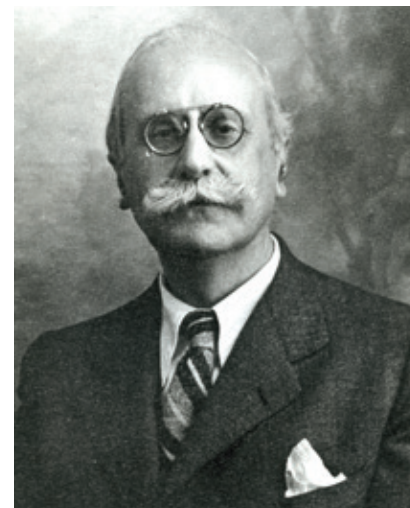
El Dr. Estalella: penedesenc de naixement i gironí d'adopció

Josep Estalella va arribar a la ciutat de Girona l'any 1905 i s'hi va quedar fins al 1919. La seva arribada va esdevenir tota una novetat a la ciutat i aquest fet va ser recollit en les cròniques dels mitjans d'aquell moment. Possiblement, si hagués estat un professor com molts altres, la seva tasca no hauria estat notícia, però el Dr. Estalella sobresortia d'aquesta normalitat pedagògica, aplicava un sistema d'ensenyament i d'aprenentatge molt més participatiu amb l'alumnat, i la seva utilitat es reflectia també més enllà de les aules, com ens mostra la publicació

de les dades meteorològiques instrumentals que es recullen a l'estació meteorològica de l'Institut (en un principi, a *La Lucha. Diario de Avisos y Noticias*, 1906, i després al *Diario de Gerona de Avisos y Noticias*), o fins i tot la publicació en els mitjans locals de les excursions que feia amb els alumnes o les publicacions que realitzava amb finalitats pedagògiques, com per exemple la recuperació de l'esfera copernicana per explicar els moviments planetaris que va publicar al *Diario de Gerona*. Aquesta aparició reiterada a la premsa de la ciutat va convertir el nouvingut en un home força conegut per tothom, i tot això no feia sinó reforçar la seva personalitat ja de per si extravertida i inquieta pel coneixement humà.

No ens ha d'estranyar per això que en algun moment d'aquella època també tingués contacte amb un altre mitjà gironí que es publicava en aquella època; ens referim a *El Autonomista*. Aquest mitjà era propietari de Dàrius

Aquesta sinergia existent entre tots dos també es pot veure en dues cartes del 1924 que toquen un tema força controvertit com el de la creació d'ateneus

>> Carles Rahola (1881-1939).

>> Carta a Carles Rahola del 16 de maig de 1924.

Rahola i Llorens que, alhora, n'exercia de director, i entre els redactors es trobava també el seu germà Carles Rahola, que hi escrivia habitualment. Aquest diari, si bé en un principi era de caire interclassista, va tenir tendències polítiques de caire federalista (d'ençà de l'any 1908 —4 de març— es podia llegir com a subtítol *Periodico Federal*) i republicanes (d'ençà de 1916 va afegir el subtítol *Diario Republicano de Avisos y Noticias*) i utilitzava el català de manera regular des de principis de 1933. També publicava un *Suplemento literario* (1902-1935) en què es reflectien tota mena de manifestacions literàries i artístiques de signatures consagrades, i moltes d'aquestes manifestacions feien referència a les terres gironines. En aquest suplement literari, concretament en el corresponent a l'1 d'octubre del 1927, hi ha un article de temàtica botànica, «Plantas raras de las inmediaciones de Girona», amb unes anotacions al peu corresponents al Dr. Estalella. Igualment, en la carta del 31 de març de 1930 també toca temes botànics.

Tot i que no podem precisar quan va començar l'amistat entre Estalella i Rahola, ja que no hem trobat una primera publicació que ens permeti fixar aquesta incipient relació i possible amistat, sí que creiem que en l'època de la primera carta que tenim dataada (febrer de 1920), i justament pel contingut d'aquesta carta, l'amistat ja deuria estar prou consolidada. Però

>> *Visita a Girona del grup Puigmal de l'Institut-Escola, amb Carles Rahola i Angeleta Ferrer.*

anem a pams. A principis de juliol de 1916 es va produir el traspàs de la dona d'Estalella, Joana, que estava malalta feia força temps. Però tot i que aquest tràgic fet luctuós, segons la crònica publicada en el *Diario de Gerona*, el 4 de juliol, ens mostra i ens reafirma la implicació del Dr. Estalella en la vida de Girona («[...] un numeroso séquito acompañó el cadáver, presidiendo el duelo el marido de la difunta con el alcalde señor Llobet, presidente de la Diputación señor Riera, vicedirector y secretario del Instituto señores Massa y doctor Dalmau [...]»), li deuria produir una comprensible tristesa i necessitat de separar-se de molts records personals. En aquest punt podem afirmar, malgrat la seva marxa per aquelles dates a Madrid, que hi ha un dubte biogràfic no aclarit i molt dubtós. I és la referència de condol dels mitjans envers Josep Estalella quan va morir, el 28 de gener de l'any 1920, Llúcia Vallet de Montano Nazareau, que era professora de matemàtiques i directora de l'Escola Normal de Mestresses; es fa una referència explícita a una relació entre Josep Estalella i Llúcia Vallet més enllà de la professional o d'amistat. Aquesta professora feia també força temps que estava malalta i casualment la seva germana Juana va morir l'any 1917. Aquest detall, que mostra de manera molt pública una relació d'afectivitat entre aquestes dues persones, ens deixa molt confusos, i més si tenim en compte com era la societat d'aquella època, en una ciutat petita com Girona, on tothom es coneixia. Aquesta observació, que nosaltres hem contestat en les necrològiques publicades a la

premsa gironina d'aquella època, també la va observar i comentar Joan Puigbert i Busquets a la seva tesi doctoral *La Normal i el Magisteri Primari a Girona (1914-1936): Ensenyament públic i ideologies a les comarques gironines* l'any 1984, de la qual fou director, casualment, el vilafranquí Emili Giralt i Raventós.

L'any 1919 Estalella va tenir la possibilitat de marxar a Madrid per incorporar-se com a professor a l'Instituto Escuela, centre educatiu que depenia de la Junta para Ampliación de Estudios (JAE) i que volia convertir-se (com així va ser) en un centre pioner de la reforma educativa de l'Espanya de finals de la segona dècada del segle xx. És precisament a la segona carta que tenim d'aquesta col·lecció, datada del 3 de març de 1920, on Estalella esmenta de manera prou clara les seves característiques: «[...] La absorció de la permeabilitat del professor dintre de la idea i de la acció del conjunt. I això que la llengua semblaria que omplia al professor de traves, el fa pel contrari més lliure y per tant més responsable del seu treball [...]» i pel que fa sobretot a «[...] la especialització dels dos últims anys del batxillerat». El que no té pèrdua és la visió política d'Estalella sobre la creació de l'Instituto Escuela: «[...] La creació del I.E. si que paradoxalment, mal vista per alguns parts de dretes (sens altre motiu atendible que haver sigut decretada per un ministre de l'esquerra) y per diferents profs. de l'Institut que no's revolten durant l'idea de que la

Un altre aspecte molt important d'aquesta troballa és la naturalitat de les cartes, que ens mostren la gran complicitat de la seva amistat on en absolut hi havia espai per a l'ego personal

reforma del batxillerat pugua sortir d'un organisme tan influent per la política com el consell d'I.P. (Instrucció Pública) i en canvi els desagradats que emprengui l'estudi previ de la reforma la Junta d'ampliació d'estudis, en col·laboració d'alguns professors d'Institut escullits per ella [...]». Així com també la seva conclusió a aquesta nova experiència pedagògica: «Com apreciació particular meua: convertir en establiments com aquests tots els Instituts d'Espanya serà impossible; crear-ne algun altre potser pugua ser; però, els qui existeixen, sempre serviran de nova guia per mostrar-nos als prof. de 2ª ensenyansa, y també als dels demés grans, les perfeccionaments de que es susceptible el nostre treball y per senyalar-nos inequívocues orientacions [...]».

De tot el conjunt de cartes, que en la seva majoria es tracta d'un intercanvi d'informacions sobre publicacions mútues a la premsa local, conferències, llibres publicats o bé articles que remetia a Carles Rahola per a la seva publicació a *L'Autonomista*, sí que podem destacar i confirmar, a partir de les seves pròpies paraules escrites, punts que a vegades han quedat una mica difosos biogràficament. Temes com ara la seva estima i enyorança de Girona (carta del 10 d'abril de 1920); també la seva, a vegades, improvisació en les conferències, que pronunciava sense tenir-les escrites, la qual cosa després en dificultava en gran manera la transcripció (ell mateix reconeixia el seu propi desordre); l'encàrrec i l'enviament d'informació biogràfica que Carles Rahola necessitava per als seus escrits biogràfics a l'enciclopèdia Espasa Calpe sobre diversos personatges, alguns d'ells vilafranquins (ens crida l'atenció la informació sol·licitada sobre Agustí Urgellés de Tovar en les cartes datades del 10 i 16 de juny i el 18 de juliol de 1928) i d'altres tarragonins il·lustres durant la seva etapa a Tarragona, i la demanda que feia a Carles Rahola de la seva personal intervenció, sobretot per donar-li les gràcies per la feina feta amb els alumnes que venien de Barcelona, de part de l'Institut-Escola, perquè poguessin realitzar les visites a Girona tan extensament i cordialment com fos possible.

Cal destacar l'interès recurrent de Josep Estalella per la ciutat de Girona,

tot i que feia anys que no hi anava. En aquest punt cal remarcar la carta del 26 d'agost de 1927, en la qual demana a Carles Rahola la seva col·laboració per la salvaguarda dels malmesos capitells de la catedral «[...] va sorprendrem el deplorable estat d'un gran nombre de capitells. D'algun d'ells jo en conservava el record precís, i vaig trobar-lo en disgregació. Sembla que molts d'ells s'estan esclafant sota el pes que sostenen. I si no s'hi posa remei, d'aquí a pocs anys s'hauran esborrat totes les escultures [...]». També cal ressaltar la informació que envia al seu amic sobre el territori del Penedès (cartes del 19 d'agost de 1926 i del 16 de març de 1931), que denota aquest esperit natural penedesenc que desitja que Rahola doni a conèixer als gironins.

En aquest darrer sentit, l'any 1926, amb motiu de la celebració de la II Exposició d'Art del Penedès, el Dr. Estalella comentà a Carles Rahola «[...] els hi promès des de el primer moment la meua cooperació, y en efecte m'han encarregat el parlament d'obertura [...] m'és totalment simpàtica la idea de la definició comarcal i així he escollit per tema "Avantprojecte d'uns Estudis penedesencs" [...]» i «[...] Cregui que aquest renaixement comarcal té un esperit i una empena inesperats. Puc elogiar-ho perquè no he intervingut en l'organització, i he actuat només obeint les indicacions dels altres. Sembla mentida que lo que 5 anys enrere eren poblacions apàtiques, ara es vegin actuar plenes d'idealitats, oblidant recels. La cooperació de Vilanova, Sitges, Arbós, S. Sadurní... és emocionant. És la sardana dels pobles, amb una rodona a cada comarca [...]». Idees que, lamentablement, van haver d'esperar uns quants anys per florir, ja que l'Institut d'Estudis Penedesencs, com a associació cultural dedicada a l'estudi i la divulgació de la cultura del territori del Penedès (Alt, Baix i Garraf), no va poder veure la llum fins al 1977.

Aquesta sinergia existent entre ells dos també es pot veure en les dues cartes datades del 16 de maig i el 14 de juny del 1924, que toquen un tema força controvertit com el de la creació d'ateneus. L'any 1922 Carles Rahola va intervenir en gran manera en l'acció popular per a la creació de l'Ateneu de Girona, que va esdevenir un veritable focus cultural de la ciutat, i el va

presidir fins al dia de la seva mort. En aquesta carta del 16 de maig de 1924, Estalella, durant la seva estada a Tarragona, explica a Carles Rahola la seva ferma voluntat de parlar de l'exemple de l'Ateneu gironí: «[...] Del ateneu gironí en parlo aquesta setmana a propòsit d'un projecte d'ateneu tarragoní que volen fundar com filial del "Centro de Acción Católico Social" [...]». I en una carta del 14 de juny 1924 li parla del rebombori que comportà la publicació d'un article sobre aquesta temàtica i de la intenció de la creació de l'Ateneu: «[...] Aquí a Tarragona l'article ha portat cua. L'òrgan dels capellans "La Cruz" hi ha vist (amb raó) una al·lusió a un Foment d'Estudis que han creat com a filial del "Centro de Acción Católica" y que té de destorbar la creació de l'Ateneu lliure [...]».

Una amistat entre homes bons

Un altre aspecte molt important d'aquesta troballa en la relació personal entre Josep Estalella i Carles Rahola és la naturalitat de les cartes manuscrites que ens mostren, al nostre parer, la gran complicitat de la seva amistat on no hi havia gens d'espai per a l'ego personal. L'escriptura que fa servir Estalella és prou planera i, a vegades, amb esborranys. En absolut eren cartes de compromís personal. La seva amistat creiem que era del tot confortable i mútuament enriquidora. El Dr. Estalella tenia una formació magnífica en ciències, un elevat esperit científic i, a més a més, un excel·lent bagatge de coneixements de llengües clàssiques i modernes. Era un home amb una vida força viscuda i obligacions (no es va tornar a casar, i havia de tirar endavant amb tres fills) que li permetien tenir una visió de la vida molt real i àmplia. Per la seva banda, Carles Rahola, tot i ser un home autodidacte i d'un ferm esperit, fou un magnífic periodista, intel·lectual defensor del respecte i de la tolerància, divulgador de la història de Girona i impulsor de la vida cultural en general de la ciutat, amb reconeguts ideals republicans. Malgrat que no milità a cap partit, l'any 1932 va arribar a ser el màxim representant del Govern català a les comarques gironines, en ser nomenat delegat de la Generalitat de Catalunya.

Tot i aquesta distància entre ambdues personalitats, possiblement exis-

Arxiu SDD

>> *Portada de Ciencia Recreativa. El llibre encara avui és del tot actual.*

tien molts punts en comú degut al seu humanisme i, segurament, per altres qüestions. Sense cap mena de dubte, també per la gegantina personalitat de Carles Rahola i per la seva sensibilitat cap a tot el que representava l'ensenyament. Cal recordar que l'any 1914 fou la Comissió de Foment de la Diputació de Girona, presidida en aquells moments per Rahola, que va emetre un informe del tot favorable respecte dels desitjos dels estudiants i els mestres de les comarques per tal de tirar endavant l'Escola Normal Superior de Mestres i de Mestresses.

En definitiva, és un conjunt de cartes, la majoria manuscrites i altres escrites a màquina, que ens permeten poder corroborar algunes presumpcions pròpies dels estudiosos biogràfics (i que, òbviament, ha de ser material de treball per a qualsevol futura recerca de la biografia personal de tots dos personatges). Al mateix temps, ens permeten retrobar un temps ja passat d'una amistat personal i intel·lectual d'un vilafraquí científic i humanista, enamorat del Penedès i de Girona, i d'un periodista i escriptor gironí, enamorat de la seva ciutat i de Catalunya.

Jaume Baltà i Moner
és documentalista.

Salvador Domènech i Domènech
és escriptor.